

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Postavení žen v české a arabské společnosti – manželství

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Geraldina Palovčíková, CSc.

Vypracovala:

Karla Kalany

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Postavení žen v české a arabské společnosti - manželství“, zpracovala samostatně a použila jsem v ní veškeré materiály uvedené v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně 17. dubna 2012

.....

Karla Kalany

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní PhDr. Geraldině Palovčíkové, CSc. za velmi užitečné rady a cennou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat svému manželovi za morální podporu a pomoc v průběhu studií, které si nesmírně vážím.

Karla Kalany

OBSAH

Úvod.....	2
1 Širší kontext postavení žen v islámu.....	5
1.1 Islám	5
1.2 Korán	6
1.3 Pět sloupů víry.....	7
1.4 Ženy v islámu	9
2 Pojetí manželství v arabské společnosti.....	12
2.1 Vstup do manželství.....	13
2.2 Islám a polygamie	15
2.3 Role ženy a muže v manželství.....	17
2.4 Možnost zániku manželství.....	18
2.5 Násilí na ženách	19
3 Srovnávací analýza pojetí manželství v arabské a české společnosti	22
3.1 Dichotomie východu a západu	22
3.2 Multikulturní dialog	25
3.3 Feministická perspektiva.....	27
4 Případové studie.....	32
4.1 Kazuistiky - shrnutí	37
Závěr	38
Resumé.....	41
Anotace	42
Annotation.....	43
Seznam použité literatury.....	44

Úvod

Postavení muslimských žen ve společnosti je téma, které dlouhodobě vyvolává diskusi a kritiku ze strany euroamerické kultury vůči islámu. Pravdou však je, že západní média informují o islámu pouze v negativním kontextu a reprodukují tak společenské stereotypy. Průzkum veřejného mínění agentury STEM z roku 2011 zjišťoval postoj občanů České republiky k různým národům a etnikům. Jeho výsledky lze prezentovat tak, že více než třem čtvrtinám dotazovaných lidí by bylo nepříjemné (nebo by to pro ně bylo dokonce nepřijatelné) mít za souseda Araba.¹ Ještě vyhrcořenější jsou postoje české veřejnosti vůči postavení muslimských žen.

Život muslimek je opředen mnoha předsudky a islám tak získává velmi negativní konotace. Muslimská žena se stala symbolem utlačované ženy. „V Evropě bývá islámská žena často vděčným předmětem zájmu novinářů a fotoreportérů – obehnaným příběhem, při němž průměrný Evropan nabývá dojmu, že současná muslimka chodí po celý den povinně zahalena od hlavy až k patě, že je vlastně otrokyní svého muže, o něhož se musí navíc dělit s několika dalšími kolegyněmi.“²

Cílem této práce je ukázat skutečnou realitu postavení žen v islámu a podrobit ji srovnání se sociální realitou západní euroamerické společnosti. Konfrontací s předsudky, které jsou ve společnosti neustále reprodukovány, a s podobnostmi mezi západním světem a islámem chci přispět k odbourání společenských stereotypů. Dichotomie islámského (východního) a našeho (západního) pohledu prostupuje celou prací se záměrem ukázat tuto polarizaci jako prvoplánovou a etnocentrickou.

Práce má tedy povahu teoretické studie postavení arabských žen a srovnávací analýzy muslimského a nemuslimského přístupu. Protože problematika postavení žen je velmi široká a skýtá množství otevřených témat, byla práce konkretizována pouze na téma manželských vztahů muže a ženy. Rodina a manželství jsou základními institucemi sociálního státu a odráží se v nich struktura celé společnosti. Zároveň také v islámu rodina „přebírá právo právního a morálního dohledu“³. Manželství je

¹ STEM. <http://www.stem.cz/clanek/2195>

² Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*. Praha 2003, s. 119

³ King, A.: *Islam, Woman and Violence*, 2009, s. 293. http://ipac.kacst.edu.sa/eDoc/2010/184742_1.pdf

ústřední institucí arabské společnosti a každý člověk by se měl snažit o založení vlastní rodiny. Analýzou manželství se tak odkrývá postavení jednotlivých členů společnosti nejen v rámci rodiny, ale i v rámci právního, ekonomického, sociálního či kulturního systému. I přes zúžení tématu v mé práci vystupují na povrch další faktory ovlivňující postavení muslimek ve společnosti.

Významnou součástí mé bakalářské práce je perspektiva feministických teorií a gender studies. Snažím se na zvolené téma pohlížet kriticky z více pohledů: z pohledu světa islámu a samotných muslimek, západního vnímání a z genderového a feministického hlediska, které však v rámci feministické teologie nemusí být v rozporu s náboženstvím. Výsledkem mého úsilí je relativně ucelený pohled na manželství v islámu a postavení ženy v něm.

Má motivace pro výběr tématu bakalářské práce je ovlivněná faktem, že jsem již více než 20 let provdaná za Araba. Od začátku našeho manželství jsme se totiž potýkali s předsudky ze strany majoritní společnosti. Přestože se v poslední době situace poněkud zlepšila, současná krize související s fenoménem multikulturní společnosti vrátila celý problém na začátek. Strach z potlačení většinové kulturní identity v konečných důsledcích vede ke zdůraznění předsudků vůči menšinám.

Právě společenské stereotypy jsou základním faktorem ovlivňujícím negativní vnímání muslimů a muslimek. Jedná se o významný sociální problém, který přesahuje individuální život jednotlivců, zasahuje větší počet lidí ve společnosti a vyžaduje určitá řešení. Zlepšení povědomí o životě muslimů a muslimek tak vnímám jako první krok k odstranění diskriminace a předsudků.

Má bakalářská práce se věnuje postavení žen v arabském světě, s nímž je spojena má osobní zkušenost, je však třeba mít na paměti rozmanitost islámských zemí a jejich specifických přístupů k náboženství i rodinné politice⁴. Práce je strukturovaná do čtyř větších celků. První část se věnuje širšímu kontextu postavení žen v islámu. Zabývám se základními pilíři islámské víry, posvátnou knihou islámu *Koránem* a tím, jak víra ovlivňuje život muslimských žen.

⁴ Stejně tak i fakt, že ne každý muslim je Arab a naopak, že Arab může být také jiného než islámského vyznání (například křesťan.).

Druhá část se zaměřuje na manželství. Tato stat' se věnuje detailní studii manželství v islámu, jeho povaze a roli ženy a muže v něm.

V třetí části provádím srovnávací analýzu, získané poznatky podrobuji srovnání v kontextu s vnímáním manželství západní společností, jejíž součástí je Česká republika. V této části shrnuji podobnosti a odlišnosti východního a západního pohledu s důrazem na dekonstrukci této dichotomie. Součástí této kapitoly je také zmíněná feministická perspektiva a obecné shrnutí základních faktorů a společenských struktur, které postavení žen ovlivňují.

Poslední čtvrtá část, případové studie, nám ukazuje tři kazuistiky-skutečné životní příběhy multikulturního soužití, a tím nám potvrzuje fakta zmíněná v bakalářské práci.

Závěr mé práce nepřináší jen shrnutí poznatků získaných studiem instituce manželství v islámu, ale rovněž i nový pohled oproštěný od společenských předsudků a stereotypů.

1 Širší kontext postavení žen v islámu

V první části své bakalářské práce zmiňuji především základní charakteristiky islámu, protože znalost kontextu postavení muslimských žen je zásadním předpokladem pro následnou analýzu. Obsah této kapitoly s ohledem na rozsah práce zestručňuji, a proto má práce neobsahuje kompletní a ucelený výčet všech témat a faktorů, které se při studiu islámu objevují.

Považuji však za podstatné zmínit okolnosti vzniku islámu, základy *Koránu* a náboženské povinnosti muslimů a muslimek, protože značně ovlivňují postavení muslimských žen, ať již v manželství nebo ve společnosti. V další části na tyto poznatky navazuji feministickou perspektivou postavení muslimek ve společnosti.

1.1 Islám

Islám vznikl na počátku 7. století v prostředí, kde docházelo k častým střetům mezi pohanstvím, židovským a křesťanským náboženstvím. Bůh neboli Alláh seslal prostřednictvím anděla Džibrila zjevení Mohammadovi.⁵ Islám patří do rodiny monoteistických náboženství, spolu s křesťanstvím a judaismem. Slovo islám v arabštině znamená „odevzdání se“ do vůle Boží. Muslimem se označuje ten, který přijal islám, to znamená, že se odevzdal do vůle Boží, do rukou Alláha (arabské slovo Alláh znamená česky Bůh).

K nevěřícím se islám staví značně radikálně. „*Proroku, bojuj usilovně proti nevěřícím a pokrytcům a buď k nim přísný! Jejich útočištěm bude peklo - jak hnusný je to cíl konečný!*“⁶ Tento přístup úzce souvisí s faktem, že islám není pouze víra a náboženství. Islám je ucelený životní styl, který není oddělený od reálného života. Nerozlišuje světské záležitosti od náboženských, proto musí být víra součástí života každého jedince. Stejně tak je *Korán* nejen náboženskou knihou, ale obsahuje rovněž předpisy z rodinného, dědického a trestního práva.

⁵ Kropáček, L.: *Islám a západ, historická paměť a současná krize*. Praha 2002, s. 16

⁶ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 66:9

Pravidla rodinného života a manželství, kterými se ve své práci dále zabývám, se tak silně odvíjí od náboženství a pravidel daných vírou. Postavení ženy v islámu formují dva náboženské prameny, *Korán* a *hadíthy*, zprávy o konání a výrocích proroků. Kromě toho významně rodinný život ovlivňuje také *šaría*, islámské právo. „*Šaría je stejně jako Korán chápán jako věčný, nestvořený. Charakterizuje islám ještě výrazněji než soustava dogmatické teologie, je jeho dřením. (...) Obsahuje celou oblast vztahů člověka k Bohu i k druhým lidem a prostupuje celý způsob života.*“⁷

Arabská kultura tedy patří ke společnostem, které jsou zásadně formovány náboženstvím. *Korán* lze proto považovat za základní stavební kámen celé společnosti, který má také významnou roli ve formování pozice ženy.

1.2 Korán

Korán je svatá kniha islámu, v níž jsou zaznamenána poselství a pokyny od jediného, nejvyššího Boha/Alláha. *Korán* je považován za základní pramen islámské kultury, je to slovo Boží v konečné podobě.

Korán je složený ze 114 kapitol (*súry*), které jsou dále rozděleny na více než šest tisíc veršů (*ájá*). Kapitoly jsou kromě první úvodní *súry* řazeny podle délky od nejdelší po nejkratší. Kapitoly delšího rozsahu jsou řazeny do éry Muhammada, který po roce 622 působil v Medině, proto se také nazývají medínské. Povahou jsou to spíše texty právnícké než náboženské. Další kapitoly jsou nazývané jako mekské *súry* a popisují boj za novou víru a mají onu náboženskou povahu. Tyto *súry* jsou kratší, ale více úderné, protože se staví proti odpůrcům islámu a varují před hněvem božím.⁸

Přestože je islám patriarchální náboženství a vnímání Boha je také značně maskulinní (viz kapitola Feministická perspektiva), *Korán* hovoří i o ženské tradici a zmiňuje čtveřici „dokonalých žen“: Marjam, Chadídža, Fátima a Ásija. Marjam, panna Marie, má v této čtveřici nejpřednější postavení. Podle *Koránu* má tak významné místo v náboženství, že ji muslimové označují za jedinou ženskou prorokyni a díky své

⁷ Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*. Praha 2003, s. 117

⁸ Müller, Z.: *Islám, historie a současnost*. Praha 1997, s. 21

zbožnosti se u nich těší značné úctě. Významné místo patří také Muhammadovým manželkám, které jsou označovány jako „matky věřících“. Chadídža byla Muhammadova první manželka, se kterou žil dlouhou dobu v monogamním manželství a právě jí se svěřil s Božím zjevením. Velké úctě se však těší také Ásija, Muhammadova milovaná žena, v jejíž náruči zemřel. Čtveřici pro islám významných žen doplňuje prorokova dcera Fátima.⁹

Interpretace *Koránu* se značně liší v různých muslimských zemích, od toho se také odvíjí odlišný přístup k vnímání postavení žen ve společnosti. Je známé, že zacházení se ženami v Afghánistánu, Súdánu, Alžírsku, Pákistánu a Íránu je represivní, a to právě z důvodu doslovného výkladu koránských veršů.¹⁰ Tato skutečnost značně ovlivňuje analýzu postavení žen v manželství, proto nemůžeme jeho prvky zobecňovat na všechny muslimky bez výjimky, jako se to často děje ve stereotypním přístupu západní společnosti.

I když se výklady posvátné knihy liší, úcta ke *Koránu* prostupuje celou islámskou společnost a je symbolem i návodem ke způsobu žití. Víra v jeho učení je základem islámu, stejně jako náboženské povinnosti, k jejichž dodržování se upíná každý muslim a muslimka.

1.3 Pět sloupů víry

Islám předkládá svým věřícím na základě *Koránu* a *Sunny*¹¹ pět základních náboženských povinností, pět sloupů víry v islám. První povinností je pronesení *šahády*, která je vyslovením pevné víry a vyznání: „Vyznávám, že není boha kromě Alláha, a vyznávám, že Muhammad je posel Boží.“ Pronesení *šahády* znamená přijetí islámu. Druhou povinností je každodenní vykonávání pěti rituálních modliteb neboli *salát*, které musí být vykonávány v pevně stanovenou dobu. „Každý muslim, muž i žena,

⁹ Knotková-Čápková, B.: *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha 2008, s. 118-119

¹⁰ King, A.: *Islam, Woman and Violence*, 2009, s. 295. http://ipac.kacst.edu.sa/eDoc/2010/184742_1.pdf

¹¹ *Sunna* je jedním z pramenů islámského práva, znamená „zvyk“ nebo „cestu“.

*je povinen recitovat část Koránu každý den při modlitbách a během nočních modliteb. Recitace Koránu je pro muslimy vysokou formou kultu a denní záležitostí.*¹²

Další náboženskou povinností je *hadždž*, povinnost podniknout alespoň jednou za život pouť do Mekky. Lidé, kteří tuto cestu vykonají, se v muslimské společnosti těší značné úctě. Cesta s sebou nese množství různých rituálů, jako je například obcházení posvátného kamene Kaabu. „*A když skončíte poutní obřady své, vzpomeňte Boha, tak jako vzpomínáte na otce své, a ještě usilovněji! A jsou mezi lidmi někteří, kdož říkají: „Pane náš, obdaruj nás na tomto světě,“ ale ti věru nebudou mít podíl žádný v životě budoucím.*“¹³

Čtvrtou povinností je přísné dodržování půstu *saum* v období Ramadánu. „*Postním měsícem je měsíc ramadán, v němž Korán byl seslán jako vedení správné pro lidi a jako vysvětlení tohoto vedení i jako spásné rozlišení. Kdo z vás spatří na vlastní oči měsíc, nechť se postí! Ten z vás, kdo je nemocen nebo na cestách, nechť postí se stejný počet dní později; Bůh si přeje vám to usnadnit a nechce na vás obtížné. Dodržujte plně tento počet a chvalte Boha za to, že správně vás vede - snad budete vděční!*“¹⁴ Ramadán je devátý měsíc v islámském kalendáři a smysl držení půstu spočívá v touze více se přiblížit Bohu. Během půstu muslimové a muslimky nesmějí jíst, pít, kouřit a mít sexuální styk.

Poslední povinností je *zakát* neboli almužna. Jedná se o povinnou almužnu nebo náboženskou daň určenou na dobročinné účely. Může se předávat přímo potřebným, ale častěji se ve formě daně poskytuje úřadům.¹⁵ Těchto pět pilířů náboženství se zavazuje dodržovat každý muslim a muslimka.¹⁶

Pět náboženských povinností se vztahuje na muže i na ženy. Můžeme však spatřovat určité rozdíly ve vykonávání povinností ženami, a to s ohledem na jejich biologickou odlišnost. Tyto genderové rozdílnosti se projevují zejména ve spojitosti s tzv. zákonnou nečistotou a vykonáváním rituální očisty. Ženy jsou v průběhu menstruace a šestinedělí považovány za nečisté, z čehož pramení tato odlišná role

¹² Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, s. 6

¹³ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 1:200

¹⁴ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 1:185

¹⁵ Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*. Praha 2003, s. 104-105

¹⁶ Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*, Praha 2003, s. 114

ve vykonávání jejich povinností.¹⁷ „A dotazují se tě na menstruaci. Rci: „To je neduh; zdržujte se tedy žen svých po dobu menstruace a nepřibližujte se k nim, dokud se neočistí. A když se očistí, přicházejte k nim tak, jak Bůh vám to přikázal. A Bůh věru miluje ty, kdož se kají, a miluje ty, kdož se očišťují!“¹⁸ Tento verš ukazuje, že je ženské tělo při menstruaci vnímáno jako nečisté. Od toho se odvíjí také povinnosti související s dodržováním pěti pilířů islámu a vykonáváním očisty. Menstruace zároveň znamená úlevu od povinnosti držet půst, stejně tak je tomu v případě těhotenství a při kojení, kdy je ženské tělo oslabené a potřebuje sílu.

Genderové odlišnosti mezi pohlavími se projevují také během pouti do Mekky, kdy se předpokládá, že žena bude cestovat společně s mužem. Důležitým pravidlem během modlitby také je, aby ženy byly odděleny od mužů, které pohled na ně ruší. Proto se také ženy modlí v jiné místnosti, za zástěnou nebo v zadních řadách.

1.4 Ženy v islámu

Jak již bylo řečeno, pozice muslimských žen ve společnosti je jedno z nejdiskutovanějších témat v souvislosti s islámem. „Moderně smýšlející muslimové zdůrazňují, že islám má vždy na mysli především ochranu důstojnosti ženy. Takový smysl mají třeba zvláštní dámská oddělení ve vlacích nebo v autobusech, která mají ženy chránit před nevhodnými dotyky v tlačenicích. Mnohé muslimky skutečně soudí, že islámská pravidla chování slouží ochraně jejich důstojnosti lépe než rozvolněná západní morálka.“¹⁹ Zde se objevuje dvojí perspektiva postavení muslimských žen. Jedná se o jejich ochranu nebo diskriminaci? Tato otázka je zásadní součástí analýzy postavení muslimek v arabské společnosti, přesto na ni nelze najít uspokojující odpověď. Uvedené dilema podrobně rozebírám v kapitole č. 3.2 o multikulturním dialogu mezi západním a východním přístupem.

¹⁷ Knotková-Čápková, B.: *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha 2008, s. 122

¹⁸ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 2:222

¹⁹ Kropáček, L.: *Jeden svět*. Praha 1999, s. 45

Celá jedna *súra* v *Koránu* se věnuje tématu žen. Často však dochází k různým interpretacím koránských veršů týkajících se žen, ať se již jedná o jejich trestání (viz. kapitola č. 2.5 Násilí na ženách) nebo povinnost jejich zahalování.

Právě zahalování muslimek je nejviditelnějším rozdílem mezi ženou euroamerického a arabského světa. Střet názorů na zahalování se však objevuje i uvnitř islámské společnosti, která obsahuje opravdu široké spektrum názorů. Fundamentální muslimové vyžadují rozdělení žen od mužů prostřednictvím závoje (*hidžáb*). „*Proroku, řekni manželkám svým, dcerám svým i věřícím ženám, aby přitahovaly k sobě své závoje! A toto bude nejvhodnější k tomu, aby byly poznány a nebyly uráženy. A Bůh je odpouštějící, slitovný...*“²⁰ Ve skutečnosti je však tento známý a často citovaný verš pouhým doporučením, nikoliv příkazem k zahalování, což mj. zdůrazňují muslimové a muslimky, kteří naopak brojí proti závojem. Právě na tomto příkladu jsou patrné rozličné způsoby interpretace *Koránu*.

Velmi výrazně se liší i způsob zahalování v různých oblastech, stejně jako barvy závoje (existuje černá i bílá varianta oblečení arabských žen). Nejčastějším případem je zakrytí vlasů a šije *hidžábem* doplněný volným oblečením zahalujícím nohy a ruce. Obličej většinou zahalován není, závoj přes tvář (*niqáb, buraq*) nosí jen minimum žen, což se většinou odvíjí od jejich konzervativního způsobu života.²¹

Uvnitř islámu tak existují umírněné a značně liberální přístupy, ale stejně tak i fundamentalistické myšlenky, které *Korán* interpretují radikálněji a mění jej v přísná nařízení. Právě tento fundamentalismus se stává hlavní kritikou feministických teorií. Radikální přístupy přísně nařizují zahalování a nošení šátku, které je často vyžadováno násilně a represivně²². V některých zemích se ženy dokonce nesmí vyskytovat s muži v jedné místnosti, nesmí řídit auto atd. Argumentem fundamentalistů je, že šátek je ochrana ženy před mužskými projevy sexuality²³. Zastánci *hidžábu* se však vyskytují i mezi ženami, které ho vnímají jako ochranu své důstojnosti.

²⁰ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 33:59

²¹ Spencer, R.: *Islám bez závoje: [zneklidňující otázky o světově nejrychleji rostoucím náboženství]*. Praha 2006, s. 93

²² Například v Íránu je nezahalená žena na ulici přísně potrestána mravnostní hlídkou. Pravidlo platí rovněž pro turistiky z jiných zemí.

²³ Toto tvrzení se opírá o argument, že tělesné ochlupení a vlasy muže vzrušují.

Muslimské ženy zároveň šátek často vnímají jako symbol své kulturní identity. Vnímání burky jako kulturního symbolu se odvíjí od historie. Existuje přesvědčení, že ji ženám vnutil represivní režim Talibanu, ve skutečnosti se však v minulosti jednalo o formu krytí před nepříznivým podnebím.²⁴

Opačný názor brojící proti zahalování naopak zdůrazňuje nesvobodu v oblékání a tím nerovné postavení muslimek ve společnosti. „*Mnoho mladých muslimských žen tvrdí, že hidžáb již není znakem útlaku v rukou mužů, ale symbol kulturní identity. El Fadwa Guindi (1999: 184) uvádí, že dobrovolné nošení hidžru znamená osvobození od konzumního chování importovaného ze západu.*“²⁵ Proti zahalování, které muslimským ženám vnutil Taliban z Afghánistánu, často vystupuje feministická kritika. Feministky, stejně jako muslimští liberálové a liberálky vnímají zahalování jako formu útlaku žen. Přesně ve stylu tvrzení: „*Burka je vězení, svěrací kazajka. Není to náboženský znak, jen odznak totalitního politického projektu sexuální nerovnosti.*“²⁶

Je třeba zdůraznit, že rozmanitost přístupů je nepřeborná. V některých muslimských zemích ženy zastávají ryze mužská povolání, například u policie nebo armády, jinde muž nesmí na ženy na ulici ani promluvit. Vnímání pozice ženy se velmi liší i v rámci geografické diverzity. Proto není vhodné zobecňovat postoj a postavení muslimských žen, ani přístupy k vnímání jejich role ve společnosti. Feministickou perspektivu postavení muslimek ve společnosti a související témata z oblasti gender studies zmiňují v kapitole č. 3.3 Feministická perspektiva.

²⁴ Abu-Lughod, L.: *Do Muslim Woman Really Need Saving*. 2002, s. 784

²⁵ King, A.: *Islam, Woman and Violence*, 2009, s. 297 a El Fadwa Guindi In King, *Islam, Woman and Violence*, str. 297. http://ipac.kacst.edu.sa/eDoc/2010/184742_1.pdf

²⁶ King, A.: *Islam, Woman and Violence*, 2009, s. 297 a El Fadwa Guindi In King, *Islam, Woman and Violence*, str. 297. http://ipac.kacst.edu.sa/eDoc/2010/184742_1.pdf

2 Pojetí manželství v arabské společnosti

Manželství je jednou z mála institucí, která existuje univerzálně ve všech známých společenstvích. „*Manželství existuje ve všech společnostech, byť v nich s sebou nese různé závazky a povinnost. (...) To znamená, že v každé lidské společnosti existuje společensky uznávaný typ svazku mezi mužem a ženou, který se nazývá manželství.*“²⁷ Díky této univerzálnosti se instituce manželství zároveň vyznačuje značnou rozmanitostí svého pojetí. V kontextu srovnání arabského a západního vnímání manželství se objevují výrazné rozdíly v chápání postavení ženy v rodině. Zároveň se však napříč různými společnostmi objevují i velmi podobné rysy.

Následující kapitoly přináší relativně ucelený pohled na postavení arabských žen v manželství. Na získané poznatky budu následně navazovat srovnáním a shrnutím podobností a rozdílů mezi manželstvím v arabském světě a manželstvím tak, jak ho vnímáme v České republice.

Manželství a život v islámské rodině se řídí podle *šariátského* práva. Někdy se může odvíjet od zvykového práva, ale *šaría* obecně v islámských zemích převládá.²⁸ Manželství neboli *nikáh* je v arabské společnosti formou smlouvy v civilním právu. Tato smlouva má písemnou podobu a uzavírá se mezi ženichem a nevěstu zastupujícím zákonným zástupcem (většinou mužský příbuzný nevěsty – otec, bratr, strýc atd.). Ženich poté předává nevěstě snubní dar. *Korán* umožňuje mužům se oženit až se čtyřmi manželkami, které však musí umět finančně zabezpečit.

Manželství je pro muslimy smlouvou, v níž je hlavním svědkem Bůh/Alláh. Manželství se tak stává posvátnou institucí, protože se uzavírá ve jménu Boha. Základem manželství je soulad mezi mužem a ženou, ale také soulad s Bohem.

²⁷ Murphy, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha 2004, s. 73

²⁸ Knotková-Čápková, B.: *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha 2008, s. 121

2.1 Vstup do manželství

Život člověka je plný změn a prochází různým vývojem. Některé události tak mohou zcela změnit jeho pozici v sociálním systému a ovlivnit jeho budoucnost. Arnold van Gennep se v knize *Přechodové rituály* věnuje fenoménu rituálů přechodu, tedy událostem, které zcela mění život jedince. Jedná se o „přechod z jedné specifické společnosti do druhé nebo od jednoho specifického společenského postavení k druhému“²⁹. Vstup do manželství je jednou ze zásadních životních událostí, tedy přechodovým rituálem. Rituály přechodů se skládají ze tří etap-odloučení, mezní část, přijetí³⁰.

V první fázi se člověk vzdává svého původního stavu a způsobu života. Ocitne se tak na rozhraní mezi dvěma životními etapami. Ve fázi přijetí potom přijímá svou novou roli.³¹ V případě manželství se člověk vzdává jednoho statusu (svobodného života bez partnera, v případě polygamního manželství se rozhodne rozšířit svou rodinu) a vstupuje do nového „manželského“ života.

Van Gennep ve své knize definuje pět nejvýznamnějších přechodových rituálů, které nejvýrazněji změní život člověka. Jedná se o těhotenství a porod, narození a dětství, dospívání, zasnuby a svatbu a smrt.³² Uzavírání manželství je významným přechodovým rituálem napříč všemi kulturami. Je kulturní univerzálií, i když se rituály doprovázející uzavírání manželství značně liší například v rámci muslimského a křesťanského světa. Jejich společným prvkem je vnímání svatby jako přechodu prahu vstupu do manželství.

Manželství je považováno za přechodový rituál i z důvodu možného vnějšího odvrácení od své vlastní rodiny. Toho se dosahuje prostřednictvím zákazů krvesmilství (incestu).³³ Právě tabulace incestu je další součástí procesu uzavírání manželství, která je společná všem společnostem bez výjimky. „*Jak příkaz oženit se, či vdát se, tak i zákaz uzavření manželství se členy vlastního rodu existují na celém světě a jsou*

²⁹ Gennep, v. A.: *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha 1997, s. 13

³⁰ Pomezí fází se dále zabýval Victor Turner v knize *Průběh rituálu, který ji nazýval liminalitou* a definoval *comunitas* vyskytující se na pomezí životní změny (viz Turner).

³¹ Gennep, v. A.: *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha 1997

³² Gennep, v. A.: *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha 1997

³³ Murphy, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha 2004, s. 77

součástí stejného jevu.“³⁴ Přestože se jedná o univerzální kategorii, každá společnost interpretuje zákaz incestu odlišným způsobem. Co se týče tohoto pravidla v kontextu islámu, v *Koránu* je psáno: „*A jsou vám zakázány jako manželky vaše matky, vaše dcery, vaše sestry, vaše tety z otcovy i matčiny strany, vaše neteře z bratrovy a sestřiny strany, vaše kojné a vaše soukojenky a matky vašich žen a vaše nevlastní dcery, jež jsou ve vaší péči a jež se narodily z žen, k nimž jste již vešli - však jestliže jste k nim nevešli, není to pro vás hříchem - a manželky vašich synů, narozených z vašeho ledví, a dále dvě sestry současně, ledaže se to stalo již v minulosti. A Bůh je věru odpouštějící, slitovný.*“³⁵

Kromě zákazu incestu existují v arabském pojetí manželství i překážky společenské. Překážkou může být nižší původ jednoho z manželů, ale hlavní a zásadní bariérou je především odlišné náboženství. Žena se nesmí provdat za muže, který není muslim. Oproti tomu muž islámského vyznání má dovoleno oženit se s *kitábíjí*, křesťankou nebo židovkou.³⁶ Tato nerovnost se odvíjí od toho, že náboženství se u potomků dědí po otci. Náboženství u muslimů a muslimek tak silně ovlivňuje jejich každodenní život, dokonce i výběr partnera. Tato genderovost ukazuje odlišné vnímání ženského a mužského světa, kdy muž má relativně svobodnou volbu a žena se musí přizpůsobit pravidlům.

Muž uzavírající manželství má před svatbou vůči nastávající nevěstě určité povinnosti. Před sňatkem musí dát otcí nevěsty dar. Kromě toho se musí také stanovit suma, kterou muž vyplatí manželce v případě rozvodu. „*A dávejte ženám obvěnění jako dar; jestliže vám z laskavosti dají něco z toho, tedy toho užijte ve zdraví a spokojenosti.*“³⁷ Podle *Koránu* má muž právo užívat věna pouze, pokud to manželka dovolí a nesmí ji o tyto peníze připravit. „*Vy, kteří věříte! Není vám dovoleno získávat ženy jako dědictví proti vůli jejich; neutiskujte je jen proto, abyste si mohli odnést část toho, co jste jim dříve darovali, leda že by se dopustily zjevné hanebnosti. A zacházejte*

³⁴ Murphy, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha 2004, s. 77

³⁵ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 4:23

³⁶ Knotková-Čápková, B.: *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha 2008, s. 122-123

³⁷ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 4:4

s nimi podle zvyklostí uznaných! Jestliže k nim cítíte odpor, je možné, že cítíte odpor k něčemu, do čeho Bůh vložil velké dobro.“³⁸

Překážkou uzavření manželství může být v některých islámských zemích také věk, ale toto pravidlo se značně liší, nelze ho tedy brát jako univerzálně platné. Pravidla uzavírání manželství se tedy liší pro ženy a muže zejména v otázce náboženské. Tabuizace incestu a další pravidla jsou většinou všeobecně platná pro obě pohlaví.

Genderová nerovnost se projevuje také v povolených formách manželství. Islám sice dovoluje mnohoženství, ale na druhou stranu přísně zakazuje manželství jedné ženy a více mužů. Existence mnohoženství silně ovlivňuje západní vnímání islámského světa a je základem mnoha společenských stereotypů o muslimských manželstvích.

2.2 Islám a polygamie

Asi nejvýraznějším rozdílem v pojetí manželství a rodinného soužití mezi západní civilizací a tou muslimskou, je rozdílná forma manželského sňatku. Obecně rozlišujeme dvě formy manželství. Monogamii, tedy sňatek jednoho muže a jedné ženy, a polygamii, sňatek jednoho člověka s více lidmi. Polygamii dále rozlišujeme na polygynii (mnohoženství) neboli sňatek jednoho muže s více ženami, a polyandrii³⁹, což je sňatek jedné ženy s více muži.⁴⁰

Mnohoženství (polygynie) je jediným typem polygamie, který islám dovoluje praktikovat. Polyandrie a skupinové manželství jsou totiž v islámu zakázané⁴¹. Rozhodně je však mylné se domnívat, že každý muslim žije v polygammím manželství. Naopak v této otázce existují silné rozdíly uvnitř islámské společnosti. Vyskytují se v ní jak příznivci polygamie, tak i její odpůrci. Dualita přístupů k mnohoženství se objevuje také v různých způsobech interpretace veršů v *Koránu*. Odpůrci mnohoženství

³⁸ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 4:19

³⁹ Polyandrie je častá v zemích s těžkými životními podmínkami, kde je žádoucí omezit růst populace. Příkladem takové společnosti je například Tibet, kde se dokonce vyskytovala bratrská polyandrie, kdy jedna žena měla víc manželů – bratrů.

⁴⁰ Murphy, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha 2004, s. 81

⁴¹ Abdalati, H.: *Zaostřeno na islám*. 1992, s. 155

argumentují veršem 4:3, který říká, že manžel má povinnost chovat se ke všem svým manželkám rovnocenně, čehož však v praktickém životě nemusí být schopen, a proto je lepší vzít si pouze jednu ženu.⁴² Příznivci mnohoženství se naopak opírají o verš 4:129, který omezuje počet manželek na čtyři. V dobách před Muhammadem bylo běžné mít stovky manželek, *Korán* tak podle nich pouze upravuje tento zvyk na přijatelnou mez.⁴³ „Nikdy vám nebude možno, abyste byli spravedliví mezi ženami, i kdybyste si to přáli. Neprojevujte však jedné z nich úplnou náklonnost a nenechávejte jinou jakoby visící ve vzduchu! Dosáhnete-li dohody a budete-li bohabojní - vždyť Bůh je věru odpouštějící, slitovný.“⁴⁴

Přestože se mnohoženství jeví být nespravedlivé vůči ženám, muslimové často zdůrazňují, že polygynie rozhodně ženy neutlačuje. *Korán* jasně stanoví, že muž má povinnost se o všechny své ženy rovnocenně postarat a finančně je zabezpečit. Žena oproti tomu žádné povinnosti v tomto ohledu vůči manželovi nemá. Rovněž omezení počtu žen bylo zavedeno z důvodu zlepšení jejich postavení.

I přes různorodost přístupů k vnímání mnohoženství uvnitř islámského světa nepřestává existence polygamie fascinovat nemuslimskou společnost. Pravdou však je, že polygamie byla sice běžná v raném středověku, dnes se však stává raritou. Kropáček uvádí, že například podle egyptských statistik z 50. let 20. století dosáhl počet polygamních manželství pouhých 0,5 %.⁴⁵ „Rozsah polygamie v islámských společnostech není ani tak významný jako skutečnost, že je to vůbec možné.“⁴⁶ Předpoklad, že každé muslimské manželství je polygamní, značně ovlivňuje negativní vnímání islámu západní monogamní společností.

V případě islámského mnohoženství je třeba mít na paměti, že se rozhodně nejedná o povinnost. Spíše jde o jakési podmíněné dovolení, které je možné pouze za určitých podmínek. Rovné zacházení s manželkami je jednou z těchto antecedencí.

⁴² Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 4:3

⁴³ Spencer, R.: *Islám bez závoje: [zneklidňující otázky o světově nejrychleji rostoucím náboženství]*. Praha 2006, s. 93

⁴⁴ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 4:129

⁴⁵ Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*. Praha 2003, s. 146

⁴⁶ Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*. Praha 2003, s. 146

2.3 Role ženy a muže v manželství

Jedním z indikátorů rovnosti žen v rodině a manželství jsou jejich práva a povinnosti vůči manželům. *Korán* jasně stanoví role ženy a muže a jejich povinnosti v rámci rodiny. „*Muži dávají z majetků svých (ženám). A ctnostné ženy jsou pokorně oddány a stráží skryté kvůli tomu, co Bůh nařídil strážiti.*“⁴⁷ Daný citát ukazuje významný prvek islámu, který je častým terčem kritiky. Z výše uvedeného vyplývá, že žena v islámu má menší práva než muž. Tato představa také dominuje všeobecné perspektivě postavení muslimským žen. Žena má skutečně omezená práva, na druhou stranu však muž zastává více povinností, ze kterých je žena osvobozena. Právě tento fakt je klíčovým argumentem muslimů pro rovnost žen a mužů v rodině. Tento přístup striktně rozděluje role ženy a muže na soukromou a veřejnou sféru. Zatímco žena má povinnost starat se o děti a domácnost, muž má povinnost celou rodinu finančně zabezpečit.

Budeme-li nahlížet na tuto skutečnost z feministické perspektivy, musíme brát v úvahu požadavek na zrovnoprávnění nejen ženských a mužských práv, ale rovněž ženských a mužských povinností. Muslimská žena má ve většině případů právo studovat i pracovat, což ji však neosvobozuje od domácích povinností. Naopak ji v domácnosti čeká „druhá směna“, protože role v rodině jsou silně genderové.

Podle *Koránu* plní každý člověk v rodině určitou roli. Role manžela se odvíjí od povinností chovat se k ženě laskavě a čestně, nezpůsobovat jí bolest a živit ji. Manželka má právo na to, aby ji muž živil, šatil a poskytoval jí životní standard s ohledem na jeho finanční prostředky. Zásadní je, že tato práva musí být zajištěná bez snahy ušetřit, ale na druhou stranu ani přehánět. Muž má také povinnost chovat se k ženě spravedlivě a respektovat její city. Žena má právo požádat o zánik manželství, pokud muž nespĺňuje některé z těchto faktorů. Mezi povinnosti ženy potom patří zejména přispívat ke spokojenému manželství. Nesmí manžela urážet, nesmí se vyhýbat početí dítěte ani intimnímu vztahu s manželem.⁴⁸

⁴⁷ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 4:34

⁴⁸ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, súra 2

Toto rozdělení povinností vůči sobě navzájem ukazuje genderovanost muslimských manželských svazků. Nerovnost mezi manželi se odvíjí právě od rozdělení rolí v rodině a od reprodukční funkce spojenou s biologii ženského těla, která ženské profesní možnosti značně ovlivňuje. Je tedy zřejmé, že postavení ženy v manželství dle těchto zásad není rovnoprávné s postavením muže. Muslimské ženy však své postavení takto nevnímají. V rodině rozhodují ony, přesně podle zásady „Veřejný muž, soukromá žena“, proto se cítí být zcela svobodné. Gender a genderové role jsou ve společnosti a náboženství natolik zakořeněné, že dekonstrukce těchto vztahů vyžaduje systematické a dlouhodobé úsilí.

2.4 Možnost zániku manželství

Pojetí manželství v arabské společnosti je opřeno množstvím stereotypů. Jeden z předpokladů vůči muslimskému manželství se opírá o domněnku, že není cesty zpět, tedy že neexistuje možnost rozvodu a žena je nucená setrvávat v manželství pod hrozbou sociálního vyloučení nebo dokonce smrti. Ve skutečnosti je v islámském světě rozvod možný, i když není úplně žádoucí. Podle *Koránu* je rozvod nedobрым činem, který má vliv na svědomí člověka. Pokud však není možné dosáhnout manželského smíření, za určitých podmínek je rozvod přijatelný. Měl by však proběhnout důstojně. Po rozvodu musí být naplněna čekací doba, během které se žena nesmí znovu vdát a muž ji musí finančně zaopatřit.⁴⁹

Podle islámského pravidla může manžel odsouhlasit rozvod, vyřkne-li třikrát po sobě větu: „Zapuzuji tě“. Této symbolické formalitě však musí předcházet dlouhodobá snaha o udržení manželství. Odmítnutí manželky není jediná možnost zániku manželství, žena má totiž za určitých podmínek stejné právo. Touto podmínkou je zejména fakt, že je s ní nebo s jejími dětmi špatně zacházeno. Významným důvodem může být také impotence manžela nebo jeho nepřítomnost v domácnosti. Manželství může být ukončeno také vykoupením se, smrtí nebo soudním prohlášením o neplatnosti svazku, rozvod tak není jedinou možností zániku muslimských manželství.

⁴⁹ Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*. Praha 2003, s. 128

Západní nemuslimská představa o nemožnosti rozvodu v islámu je tedy zcela mylná. *Korán* nabádá ke spokojenému manželství, pokud však není svazek šťastný, jeho zánik je možný. Tento přístup se tak nijak neliší od našeho vnímání rozvodu jako poslední možnosti, které často předchází snaze o nápravu a usmíření.

2.5 Násilí na ženách

I když se postavení žen v islámu v poslední době vyvíjí pro ženy příznivě, náboženství pořád výrazně strukturuje roli žen ve společnosti. *Korán* jasně stanovuje, že vyšší postavení náleží muži. „*A ctnostné ženy jsou pokorně oddány a střeží skryté kvůli tomu, co Bůh nařídil střežit. A ty, jejichž neposlušnosti se obáváte, varujte a vykažte jim místa na spaní a bijte je! Jestliže vás jsou však poslušny, nevyhledávejte proti nim důvody! A Bůh věru je vznešený, veliký.*“⁵⁰

Popsané charakteristiky muslimského manželství a argumenty muslimů vytváří dojem o rovném postavení ženy a muže v něm. Přesně tak také muslimové a muslimky svou roli v manželství vnímají. Genderová perspektiva ukazuje nestejně (a tedy nerovně) vnímání mužské a ženské role, situace se však nejeví být tak vážná, jak se může nezaujatému člověku zdát. Přesto však některé situace, spojené zejména s násilím na ženách, odkazují na nerovnost muslimských žen, obzvlášť pokud dochází k jejich selhání v roli milující a věrné manželky.

V médiích se často objevují zprávy o ženách tvrdě potrestaných za podezření z cizoložství. Ve skutečnosti však *Korán* přísně zakazuje cizoložství stejně důrazně ženám i mužům: „*A nepřibližuj se k cizoložství, neboť to ohavnost je i špatná cesta.*“⁵¹ Cizoložství je v islámu ten nejhorší hřích, jakého se může muslim dopustit. „*Cizoložnici a cizoložníka zbičujte, každého z nich sto ranami! A necht' vás nepojme vůči nim lítost, s ohledem na náboženství Boží, věříte-li v Boha a v den poslední. A necht' skupina věřících je svědkem trestu jejich.*“⁵³

⁵⁰ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 4:34

⁵¹ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 17:32

⁵² Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 17:32

⁵³ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 24:2

Toto nařízení se sice týká všech bez výjimky, avšak nerovnost muslimských žen se ukazuje i v případě cizoložství. Podle *Koránu* je nevěra prokázána, pokud ji dosvědčí čtyři hodnověrní muži.⁵⁴ Ono slovo „hodnověrný“ je však velmi diskutabilní a v praxi to znamená, že stačí sehnat kohokoliv, kdo bude svědčit proti počestnosti manželky. Přestože *Korán* v tomto bodě straní mužům, zároveň také nabádá k tomu, že by muž měl být potrestán, pokud ženu nespravedlivě osočí z nevěry. „*Ty, kdo vrhají podezření na počestné ženy a pak nepřivedou čtyři svědky, zbičujte osmdesáti ranami a nepřijímejte od nich již nikdy žádné svědectví, neboť to jsou hanebníci.*“⁵⁵

Cizoložství výrazně souvisí s existencí polygamie v islámu. Žena nesmí navázat vztah s jinými muži než s manželem a pokud se tak stane, je velmi přísně potrestána. Muž má sice cizoložství taky zakázané, ale díky polygamii má možnost styku s více ženami. Právě na této skutečnosti jsou založené argumenty o svobodomyšlnosti islámu, protože mnohoženství může být vnímáno jako legální možnost sexuálního styku s více partnerkami. V tomto bodě je možné uvažovat o svobodě islámu, problém je však v tom, že nevěra je takto tolerovaná pouze u mužů.

Nejčastější problém s násilím na ženách v islámských manželstvích souvisí s existencí vraždy ze cti. Vražda ze cti je vraždou ženy, která zničila čest svojí rodiny. Problém spočívá v tom, že pachatelé často nejsou vůbec obviněni, protože jejich důvody jsou často brány jako polehčující okolnost. Dostatečným důkazem je pouhý pocit, že žena pošpinila čest rodiny. Pokud má tedy muž pocit, že mu byla žena nevěrná, podle *Koránu* má právo jí potrestat. Tento zvyk v mnoha zemích přetrvává, většina islámských států se však staví proti násilí na ženách velmi kriticky a upravuje její práva zákonnou cestou.

Příběhy zbičovaných žen, které porušily povinnost se zahalovat ve fundamentálních zemích, nebo ženy ukamenované za nevěru nepřestávají šokovat západní svět. Existence a jistá míra tolerance násilí na ženách je největším problémem v postavení muslimských žen ve společnosti a má nejvýraznější vliv na utváření společenských stereotypů. Vznikají tak předsudky, které zabraňují vidět každodenní realitu, která se v muslimské rodině příliš neliší od rodiny v naší společnosti. Domácí násilí páchané na ženách je v České republice stejným problémem jako kdekoliv jinde

⁵⁴ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 24:4-9

⁵⁵ Hrbek, I.: *Korán*. Praha 1972, 24:4

ve světě (odhad hovoří až o 38% žen, které se setkaly s domácím násilím). Srovnání mezi arabským a českým přístupem k manželství tak může odhalit paralelu i v této oblasti. Podobnosti a odlišnosti v přístupech muslimského a nemuslimského světa k popsaným faktorům manželství a postavení ženy ve společnosti budu rozebírat v následující kapitole.

3 Srovnávací analýza pojetí manželství v arabské a české společnosti

Ačkoli mnohé z kultury může být vlastnictvím všech členů společnosti, je zřejmé, že kulturní zvláštnosti jsou sdíleny na různých stupních. Můžeme nalézt kulturní univerzálie, které jsou vlastní všem členům společnosti, a také charakteristické rysy, které jsou sdílené pouze určitými lidmi.⁵⁶

Česká a arabská společnost se na první pohled jeví být výrazně odlišné. Stejně tak vypadají odlišně naše představy o „moderní západní ženě“ a „zahalené muslimce“. Otázkou je, nakolik je naše představa ovlivněná předsudky vůči islámu a nakolik jsou obě společnosti ve skutečnosti odlišné. V následující kapitole rozebírám relevanci diferenciací světa na západ a východ, ukazují podobnosti i odlišnosti vnímání postavení žen v manželství v rámci české a arabské společnosti a také naznačují možnost multikulturního dialogu.

3.1 Dichotomie východu a západu

Společnost má tendenci rozdělovat svět na dichotomie. Tyto binární opozice vymezují jakýkoliv uzavřený systém na dvě protikladné kategorie, z nichž jedna je rubem a negací druhé.⁵⁷

Konflikt mezi západním světem založeným na křesťanství a východním světem islámu pramení z tendence polarizovat svět a vnímat cizí skupiny vždy v opozici k vlastní perspektivě. Na základě etnicity jsou lidé stratifikováni v sociálním systému, tzn. jsou na základě několika určitých atributů (národnost, jazyk, náboženství, kultura atd.) odlišováni od majoritní skupiny.⁵⁸ Tento jev úzce souvisí, podmiňuje i vychází z etnocentrismu a diskriminace. Dochází tak diferenciaci společnosti na dvě dichotomní kategorie in-group a out-group.

⁵⁶ Pospíšil, L.: *Kultura – Systémy víry*. 1993, s. 335

⁵⁷ Pospíšil, L.: *Kultura – Systémy víry*. 1993, s. 335

⁵⁸ Giddens, A.: *Sociologie*. Praha 1999, s. 250-251

„Tato dvojice protikladných postojů je nerozlučná, nemůžeme se cítit in-group, aniž bychom nějak nepociťovali out-group, a naopak. (...) Vlastní skupina je charakteristická existencí vzájemnosti, přátelství, empatie, soucitu a zejména vnímání jiných lidí jako subjektů stejných jako my sami. Ve vztahu k cizí skupině potom panuje nepřátelství, nedůvěra, agresivita a ty postupně přerůstají v předsudek, tedy kategorické a paušální odmítnutí toho, že by „nepřítel“ mohl mít nějakou ctnost.“⁵⁹

„Evropa a islám – za spojením těchto dvou slov cítíme vždy určitý protiklad, pro nějž bychom jen stěží hledali nějaké jasné vysvětlení. Možná je tomu tak proto, že je jejich konfrontace chápána jako určitý druh pokračování, popřípadě obnovy střetnutí mezi křesťanstvím a islámem.“⁶⁰ Pokud tedy budeme porovnávat arabský a český přístup k manželství, můžeme stejně tak klást do protikladu islám a křesťanství, západ a východ. Právě toto dělení odkazuje k vnímání out-group jako cizí skupiny, což však platí oboustranně. Západní svět odsuzuje praktiky islámu, stejně tak islám odsuzuje nemorálnost naší společnosti. „Protiklad mezi Západem a východem se odvíjí od složité geohistorické a geopolitické tradici. Toto dělení zde bylo dávno před vyhrocenými konflikty mezi Evropou a islámem.“⁶¹

Přesto však spolu tyto dvě na první pohled zcela odlišné společnosti mohou mít mnoho společného. Paradoxem je, že jejich hlavním společným znakem je náboženství, i když se může jevit právě jako kořen všech konfliktů. Křesťanství jako základ západní společnosti⁶² a islám jako základ východního arabského světa jsou monoteistická náboženství. Obě náboženství také vychází ze stejného základu. „Vyznavači islámu pokládají své náboženství za přirozenou monoteistickou víru a řád daný Bohem již prvnímu člověku, Adamovi.“⁶³ Bůh je pro obě náboženství (i pro judaismus) jen jeden, je pro všechny lidi stejný, i když mu říkají jinak (Bůh/Alláh). Obě náboženství také staví svou víru na učení posvátných knih. V tomto bodě se však *Korán* od *Bible* určitým způsobem odlišuje. „Zatímco židovský a křesťanský výklad Písma připouští

⁵⁹ Bauman, Z., May, T.: *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. Praha 2004, s. 43-45

⁶⁰ Cardini, F.: *Evropa a islám*. Praha 2004, s. 9

⁶¹ Cardini, F.: *Evropa a islám*. Praha 2004, s. 9

⁶² I když křesťanství neprostopuje život dnešní společnosti tak, jak tomu bylo v minulosti, platí, že západní euroamerická kultura vychází z křesťanství a z něj se odvíjí také její tradice a morálka.

⁶³ Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*. Praha 2003, s. 9

vedle Božího zjevení či inspirace také působení lidského činitele, ortodoxní učení islámu chápe Korán jako přímé slovo Boží, nestvořené, a tedy existující od věčnosti.“⁶⁴

V otázce víry tak můžeme spatřovat podobnosti i odlišnosti. Rozdíl mezi křesťanstvím a islámem je především v pojetí Boha. V křesťanství je Ježíš označován za Boha i člověka zároveň, v islámu je Mohammad pouhým člověkem, který přinášel poselství od Boha, je jeho prorokem. Islám nemá žádného prostředníka mezi člověkem a Alláhem, jde o přímý vztah. Křesťanská víra považuje člověka již od narození za „zkaženého“ kvůli hříchu Evy a Adama, kteří byli Bohem vyhnáni z Ráje. Muslimové chápou lidské hříchy jako výsledek špatného stylu života.

V průběhu analýzy instituce manželství v islámu byly odkryté mnohé podobnosti i odlišnosti východního muslimského a západního nemuslimského přístupu (jehož je český přístup součástí). Významnou podobností je fakt, že manželství je základem obou společností a znamená zásadní životní událost. Přechodovým rituálem je tedy jak pro člověka z naší společnosti, tak i pro muslima nebo muslimku. Společný prvkem obou pojetí je také svatební obřad a rituály stvrzují manželství (ty se sice mohou lišit, ale vždy v nějaké formě existují). Podobné jsou i zákazy týkající se výběru manžela nebo manželky (zejména tedy tabulace incestu) s tím rozdílem, že muslimské ženy mají výběr omezený náboženstvím.

Jako hlavní rozdíl se jeví polygamie, kterou islám povoluje. Jak již bylo řečeno, jedná se o výjimečný úkaz, přesto však teoreticky může existovat. Polygamie však ve skutečnosti není jev, který by byl typický jen pro islám. Vyskytuje se (nebo se vyskytovala) i v dalších světových náboženstvích, jako je hinduismus nebo buddhismus (zde dokonce i polyandrie), a nadto se vyskytovala i v judaismu a křesťanství, které nebyly vždy monogamní. Například slavný reformátor Martin Luther se vyjádřil v tom smyslu, že kdyby si muž přál mít dvě a více manželek, nezakázal by mu to, protože to neodporuje písmu. V Bibli není nikde psáno, že by křesťanství polygamii zakazovalo.⁶⁵ Představa o polygamii jako islámské

⁶⁴ Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*. Praha 2003, s. 28

⁶⁵ Gage, M. J.: *Woman, Church And State*. s. 398-399

zvláštnosti je tedy zcela mylná. Subjektivní otázkou, kterou si tedy každý z nás může položit, může být zamyšlení se nad rozdílností polygamie a promiskuity.

Kdybychom porovnávali tradiční přístup křesťanství s islámem, mnoho odlišností bychom mezi rozdělením rolí žen a mužů v manželství asi nenalezli. Muž finančně zabezpečující rodinu a žena v domácnosti byli běžným jevem v naší kultuře ještě před pár lety (a mnohdy i dnes). Stejně tak se často ani neliší dělení na veřejnou a soukromou sféru, genderové role v domácnosti, reprodukční funkce rodiny nebo přístup k rozvodu jako k poslednímu možnému řešení. U nás však emancipace v posledních desetiletích značně pokročila, proto se kritika tvrdě vyjadřuje k utlačování muslimek v jiných zemích, kde se feministické snahy zatím tolik neprojeví. Kritika je v mnoha ohledech oprávněná a je třeba tvrdě bojovat proti vykořisťování žen a násilí na ženách. V rámci této kritiky je však třeba vždy brát zřetel na popsání podobnosti, které muslimskou kulturu přibližují té naší a pomáhají odstranit neustále předkládané stereotypy. Za ideální stav, k němuž bychom měli dospět, považujeme multikulturní dialog oproštěný od etnocentrismu.

3.2 Multikulturní dialog

Problémy muslimského světa ve svých konečných důsledcích způsobily, že západní společnost vnímá islám jako strůjce všeho zla. Předsudky vůči islámu a Arabům jsou často spojeny s hrozbou terorismu. Zažitý stereotyp, že „každý muslim je terorista“, je asi stejně rozšířený jako „muslimská žena je utlačovaná žena“. Západní kritika islámu a válka s terorismem se často odůvodňuje právě tím, že se snaží osvobodit muslimské ženy. V roce 2002 vláda USA přímo zdůraznila, že součástí boje proti terorismu je také boj za práva a důstojnost žen.⁶⁶ Problémy s terorismem a nesvobodou žen sice s vírou úzce souvisejí, ale bylo by mylné je spojovat se všemi muslimy a muslimkami. Islám je jedním ze světových náboženství a moderní svět s jeho demokratickými ideály by se měl snažit o toleranci a vnímání kulturní diverzity napříč různými kulturami. A to právě proto, že je třeba se oprostit se od etnocentrického pohledu na cizí kultury.

⁶⁶Abu-Lughod, L.: *Do Muslim Woman Really Need Saving*. 2002, s. 783-784

Nejen západ kritizuje islám, negativní vztah funguje i naopak. Islamisté kritizují materialismus západní společnosti, promiskuitu, cynismus, nevkus a také úpadek náboženství.⁶⁷ Negativní vztah vůči západním zemím se také vztahuje ke špatným zkušenostem z dob kolonialismu. S tím souvisí také fenomén orientalismu, kdy západní svět vnímá arabské společnosti jako exotické země plné harémů. „*Obvinění z orientalismu by nás nemělo odradit od uznání odvahy ženských aktivistek, které samy riskují vězení a bojují za práva obětí znásilnění a domácího násilí.*“⁶⁸

Skutečnost je mnohem složitější, než tento druh polarizované diskuse. Vnímání ženských práv v islámu se neustále mění a je zároveň neustále napadááno. Mnoho žen v zemích, jako je Írán a Pákistán, se snaží ukázat světu, že je možné být muslimem a věřit v rovnost mužů a žen.⁶⁹ Oboustranná nesnášenlivost však vyhrocuje vztahy natolik, že dochází k silné xenofobii až k islamofobii ze strany západu a k radikálnímu boji za šíření a posilování islámu ze strany východu. Tato dichotomie je patrná také v naší společnosti ve vztahu majoritní populace k přistěhovalcům z muslimských zemí.

Současný trend multikulturní společnosti vyvolává diskusi, v níž hraje hlavní roli důležitost kulturní identity. Idea multikulturní společnosti se opírá o demokratické myšlenky. To, co se zprvu zdálo jako ideál, se záhy obrátilo v závažný problém. Pronikání cizích tradic a zvyků silně ovlivňuje každodenní realitu společnosti a potlačuje její tradiční podobu. Proto se čím dál častěji objevují debaty například o zákazu stavění minaretů nebo o zahalování přistěhovaleckých žen v některých západních zemích (Francie, Německo).

Mnohé studentky z muslimských imigrantských rodin nosí do školy šátky, odmítají se účastnit různých sportovních aktivit, případně komunikovat s chlapci. Tyto skutečnosti se např. staly součástí vyhrocených konfliktů ve Francii, kde bylo zakázáno nošení šátků během vyučování. Proti sobě tak tváří v tvář stojí právo na zachování kulturní identity a svobody a zachování tradičního charakteru školy. Otázka osobní svobody je velmi problematická. Tento střet navíc o nový rozměr obohacují muslimské feministky. Ty vyžadují účast ve veřejné sféře, ale zároveň propagují nošení šátků, jako důkaz jejich víry.

⁶⁷ Kropáček, L.: *Islám a západ, historická paměť a současná krize*. Praha 2002, s. 126-127

⁶⁸ King, A.: *Islam, Woman and Violence*, 2009, s. 293

⁶⁹ King, A.: *Islam, Woman and Violence*, 2009, s. 297

Uvedený problém vyžaduje množství tolerance, jak ze strany majoritní společnosti západního křesťanského světa, tak i ze strany menšinové subkultury muslimů a muslimek.

Tato studie postavení žen v manželství v muslimské společnosti a následná srovnávací analýza českého a arabského přístupu byla vedena tak, aby částečně poodhalila sociální realitu života muslimek v rodině a odbourala tak rozšířené společenské stereotypy. Pochopit cizí přístup a odmítnout striktní rozdělení světa na západ a východ je totiž prvním krokem ke vzájemné toleranci a dialogu.

3.3 Feministická perspektiva

Všechna monoteistická náboženství (judaismus, křesťanství i islám) mají maskulinní charakteristiky. Distančují se od existence ženských božstev, kterými jsou typická polyteistická náboženství.⁷⁰ Díky patriarchální povaze se monoteistická náboženství stávají objektem zájmu feministických teorií a genderových studií. „Islámský Alláh není antropomorfován jako otec, veškeré antropomorfy jsou vnímány jako rouhavé a nepřipustné. Důraz je vyrovnaně kladen na spravedlnost řádu a milostivost (všechny kapitoly koránu, tzv. súry, kromě jediné, začínají veršem: „Ve jménu Boha milosrdného, slitovného“). Z jazykového hlediska je Alláh ovšem v arabštině gramatickým maskulinem. V Muhammadově okolí existovala silná snaha začlenit do božského panteonu tři ženská božstva, proti čemuž se však Muhammad ostře postavil.“⁷¹ Právě maskulinní charakteristiky islámu a jeho patriarchální založení je základním terčem feministické kritiky.

Feministická perspektiva kromě toho také sleduje, jak se v náboženstvích vyvíjel obraz genderu a rodu, jak se utvářely genderové stereotypy, mocenské vztahy a hierarchie. Základní kritika se opírá o „patriarchální konstruování genderových stereotypů a hledání, jak je překonávat“⁷².

⁷⁰ Knotková-Čápková, B.: *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha 2008, s. 9

⁷¹ Knotková-Čápková, B.: *Gender a náboženství*. Praha 2006, s. 5

⁷² Knotková-Čápková, B.: *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha 2008, s. 13

Rozdíl mezi ženami a muži je často chápán jako přirozený, daný člověku od narození. Sociální vědy, gender studies a zejména potom feministické teorie vnesly do této biologické extrapolace námitku, že rozdíly mezi ženami a muži netvoří přírodní znaky, ale specifická socializace k mužským a ženským rolím, která vede k rodovým rozdílům v chování. Tento přístup odlišuje biologické pohlaví od genderu, který je vytvořený společností a kulturou. Během života se potom genderové role stávají jakousi druhou přirozeností. „*Naučená komponenta má na vytváření gender identity člověka daleko větší podíl než přirození, genetická komponenta. Gender (role) je silnější než pohlaví.*“⁷³ Genderové role jsou ustavené způsoby jednání očekávané od jedinců určitého pohlaví, ať již ženského či mužského.

Genderové role, stejně jako normy, hodnoty a měřítko společnosti získává člověk v průběhu procesu socializace. „*Univerzálním kulturním prostředkem k zajištění kontroly chování a myšlení členů společnosti je proces socializace.*“⁷⁴ Socializací se člověk stává právoplatným členem určité společnosti a je nucen uznávat její hodnoty. Socializací se však přenáší nejenom tyto hodnoty, ale také sociální nerovnosti.⁷⁵ Pomocí sociálních institucí a socializačních činitelů jsou dané nerovnosti legitimizovány. Nerovné postavení žen ve společnosti se odvíjí od genderové socializace a společenských předpokladů kladených na jedince a jejich genderové role.

Socializačními mechanismy mohou být například rodina, škola, masová média a také náboženství. Tyto socializační činitele ovlivňují vytvoření genderových rolí. „*Náboženské poznání není jen záležitostí církví a věřících, jeho znalost je nezbytná pro porozumění kulturním tradicím vlastním i světovým.*“⁷⁶ Náboženství je tak nezbytnou součástí sociálního života a činitelem konstruujícím i reprodukcijícím genderové stereotypy. „*Konstruování genderových stereotypů na mytologickém základě může, ale nemusí vyplývat přímo z původních textů a poselství v nejstarší vrstvě. (...) Genderová analýza sleduje průběžný vývoj genderových stereotypů a jejich konkrétních historických podob, reflektovaných významným způsobem i klasickými literárními archetypy mužských a ženských postav.*“⁷⁷

⁷³ Šmausová, G.: *Proti tvrdošíjně představe o ontické povaze gender a pohlaví*. 2002, s. 16

⁷⁴ Keller, J.: *Úvod do sociologie*. Praha 1997, s. 38

⁷⁵ Keller, J.: *Úvod do sociologie*. Praha 1997, s. 38-39

⁷⁶ Knotková-Čápková, B.: *Gender a náboženství*. Praha 2006, s. 60

⁷⁷ Knotková-Čápková, B.: *Gender a náboženství*. Praha 2006, s. 63

Co se týče feministické perspektivy islámu, tak „v dnešní době vystupňovaného napětí mezi západním a islámským světem patří kritika genderových vztahů nepochybně k nereflktovanějším tématům vzájemných výtek a polemik“⁷⁸. To se odvíjí od již zmíněného negativního přístupu k zahalování žen. Zahalená muslimka je jedním z nejrozšířenějších stereotypů, který západní svět přisuzuje všem muslimkám bez výjimky⁷⁹. „Sociální nerovnost a diskriminace v genderových vztazích, dávána často za vinu náboženství – nebo naopak používána jako náboženský argument, ovšem není implicitně obsažena v podstatě náboženství jako hledání duchovní dimenze života a světa; je produktem jeho politizace a použití (či zneužití) pro mocenské cíle; nemusí se týkat jen žen (a mužů, kteří nevyhovují stávajícímu konstrukt maskulinity), ale i jiných skupin, ujařmených za účelem služby mocným – ras, etnik, kast atd. Náboženská ideologizace a sakralizace genderových stereotypů se tak stává i zásadním předmětem genderové analýzy politiky a moci.“⁸⁰ Jak již bylo řečeno, náboženství a víra v islám prostupuje celou společnost a ovlivňuje také každodenní sociální jednání. Náboženství tak hraje v genderové odlišnosti významnou roli, stejně je tomu i v případech společenské struktury. Tyto dva prvky jsou spolu natolik provázané, že je nemožné je od sebe oddělit.

Feministická kritika islámu v první řadě bojuje za viditelný útlak žen (jako je kontroverzní trest kamenování za nevěru, domácí násilí atd.), zároveň však brojí proti genderové strukturovanosti celé arabské společnosti. Tyto snahy jsou však více abstraktní povahy a tedy ve všech směrech obtížnější. Vnucování genderových norem se zdá být nenásilné (formou socializace), sankce za jejich nedodržení však mohou být fatální (zmiňuji se o tomto tématu ještě v kapitole č. 2.5 Násilí na ženách). „Genderová struktura je kromě faktického nenásilného směřování jednání jednotlivců podle genderových předloh zajišťována i násilnými sankcemi. Na ničem netrvá společnost tak rozhodně, jako na tom, že jednotlivci musí mít a musí hrát – představovat jedno pohlaví.“⁸¹

⁷⁸ Knotková-Čápková, B.: *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha 2008, s. 110

⁷⁹ Ve skutečnosti zahalování žen není doménou pouze islámu. Tato tradice se v minulosti vyskytovala například v judaismu, kdy židovské ženy musely nosit na hlavě šátek.

⁸⁰ Knotková-Čápková, B.: *Gender a náboženství*. Praha 2006, s. 66

⁸¹ Šmausová, G.: *Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví*. 2002, s. 20

Hlavním kritériem genderových rozdílů je vztah k reprodukčnímu systému. Stejně tak názory na ekonomickou dělbu práce mezi ženami a muži vycházejí nejčastěji z argumentů týkajících se mateřských povinností a péče o domácnost jako nutnosti vzdát se jiné práce ve prospěch dítěte, manžela a celé rodiny.⁸² Podle islámu je rodina základem společnosti a všichni by se měli snažit o založení manželství a pokračování rodu, to se však týká žen i mužů. „Staropanenství“ je stejně nepřijatelné jako „staromládenectví“. Muž může zavrhnout ženu, která je neplodná, stejně tak ale může žena požádat o rozvod, pokud je její muž impotentní. Reprodukční systém zásadně ovlivňuje funkci manželství, a tím i vztahy mezi mužem a ženou a jejich role ve společnosti.

Feministická kritika se opírá také o nestejnou participaci mužů a žen ve veřejné sféře práce, moci a rozhodování. J. B. Elshtain v knize *Veřejný muž a soukromá žena* sleduje pojetí veřejného a soukromého prostoru v průběhu historie a např. jak toto dělení určuje postavení žen ve veřejné a soukromé sféře. Rozlišování mezi veřejným a soukromým je totiž základním principem ve všech známých společnostech. Oba prostory jsou spolu vzájemně provázané. Ideálem soukromého sektoru je rodina a základním faktorem veřejné sféry je moc a rozhodování.⁸³ Feministické teoretičky se staví proti genderovému rozdělení světa. V islámu je toto rozdělení dané *Koránem* a zvykovým právem. Odvíjí se zejména od povinnosti muže zabezpečit manželku a rodinu a povinností ženy o tuto rodinu pečovat. Tento princip zásadně strukturuje společnost a ukazuje patriarchální povahu islámu.

Kromě tohoto přístupu, který odsuzuje islám jako patriarchální náboženství, existuje i umírněná forma protestu feministických myslitelek, které však nezavrhují své náboženské přesvědčení. „*Feministická teologie staví na představě božství milujícího bez výhrad.*“⁸⁴ To znamená, že Bůh miluje ženu i muže stejným způsobem. Feministická teologie je v různých náboženstvích různě rozvinutá. Zdůrazňuje historickou podmíněnost podřízenosti žen ve společnosti, která se v náboženstvích

⁸² Oakley, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Praha 2000, s. 100

⁸³ Elshtain, J. B.: *Veřejný muž, soukromá žena: ženy ve společenském a politickém myšlení*. Praha 1999, s. 19-29

⁸⁴ Knotková-Čápková, B.: *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha 2008, s. 9

pouze odráží, avšak není jimi vytvářena. Hlavní motivací je odmítnutí sexismu a diskriminace ve všech ohledech.⁸⁵

Zatímco západní feministická kritika islámu se často opírá o kritickou analýzu *Koránu* a jeho veršů, islámský feminismus se spíše orientuje na rozložení patriarchálních struktur společnosti. „*Islámský feminismus a muslimský aktivismus lze považovat za formu džihádu proti sociální nespravedlnosti.*“⁸⁶

Muslimové a muslimky se často ohrazují proti kritice patriarchální povahy islámu s tím, že ženy mají lepší postavení, než se může na první pohled zdát. Častým argumentem je například fakt, že muslimská žena získala právo dědit dříve než ženy v Evropě. Rovněž *Korán* považuje ženu za rovnoprávnou muži: „*Z pohledu islámu jako víry je žena rovna muži.*“⁸⁷ Největší změnou, kterou muslimské ženy v poslední době zaznamenaly, je možnost vzdělání, což dívkám umožňuje také lepší profesní uplatnění.

Jak již bylo řečeno, rodina je jedním z významných socializačních činitelů a institucí, ve které se odráží genderová struktura společnosti a která genderové rozdíly dále reprodukuje. Ať již v dělbě práce, rozdělení financí manželů nebo volbě životního partnera. Téma mé práce jsem zúžila na manželství právě z toho důvodu, že se jedná o klíčovou instituci vhodnou k analýze postavení arabských žen ve společnosti.

⁸⁵ Knotková-Čápková, B.: *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha 2008, s. 13

⁸⁶ King, A.: *Islam, Woman and Violence*, 2009, s. 293. http://ipac.kacst.edu.sa/eDoc/2010/184742_1.pdf

⁸⁷ Knotková-Čápková, B.: *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha 2008, s. 122

4 Případové studie

Závěrem práce jsou uvedeny tři kazuistiky, které dokládají fakta zmíněná v bakalářské práci.

První případ: žena české národnosti hlásící se ke křesťanství, manžel je palestinské národnosti a hlásí se k muslimskému vyznání. Manželé v současnosti žijí v Kataru.

Manželé, se seznámili v České republice v roce 1989 těsně před revolucí. Muž zde studoval na lékařské fakultě v Brně – specializace gynekologie - porodnictví a žena studovala všeobecné gymnázium. Vzdělání si posléze rozšířila o obor porodní asistentka na střední zdravotnické škole. Před uzavřením manželství žili odděleně, ona u svých rodičů a on na studentských kolejích. Rodiče dívky, dříve než osobně poznali jejího cizokrajného přítele, nebyli tomuto vztahu nakloněni. Musíme si uvědomit, že se psal rok 1989, kdy naše společnost byla více méně uzavřena a jakýkoliv cizí prvek byl vnímán velmi negativně. Rodiče muže, který jako prvorozený syn má v islámu významné postavení spojené s povinnostmi k rodičům, neměli žádné námitky k partnerce, ale pod podmínkou, že se syn vrátí po ukončení studia do Izraele – Betléma /okupované pásmo Gazy/ a převzme povinnosti prvorozeného. Po úspěšném ukončení studia a hlavně na doporučení rodičů muže se konaly zasnuby, které jsou v islámu považovány za vyjádření váženého zájmu muže o ženu. Svatba proběhla v České republice a obřad byl civilní, což nijak neodporuje islámským tradicím. V České republice oba manželé pracovali ve zdravotnictví v oboru gynekologie a porodnictví, aby získali praxi pro případnou soukromou ordinaci v Izraeli. Před odjezdem byla žena seznámena jak s tradicemi manželovy rodiny, tak i se situací, že budou žít s manželovými rodiči v jednom domě. Do Izraele se přestěhovali, když jejich synovi bylo 7 let a v Betlémě začal navštěvovat druhou třídu základní školy. V Betlémě si otevřeli soukromou gynekologickou ordinaci, kde pracovali oba dva. Žena i syn se velmi rychle naučili arabský jazyk. Jako žena – cizinka si získala respekt a obdiv, protože ctěla veškeré muslimské tradice. Kromě nošení tradičního šátku, což bylo a je ze strany manželovy rodiny tolerováno. Dodržování muslimských tradic, ale nebránilo tomu, aby slavili svátky křesťanské, jako jsou Vánoce. Kde jinde, než v Betlémě se dají

slavit vánoční svátky. Po nepokojích v pásmu Gazy se rodina po všestranné dohodě přestěhovala do Kataru. V současné době pracuje pouze manžel, jako primář gynekologicko-porodnické kliniky. Jeho žena se věnuje rodině. Krom dospělého syna, žijí ve společné domácnosti i čtyři osiřelé děti ve věku 5, 7, 9 a 11 let. Jsou to děti manželova bratra, který tragicky zahynul i se svojí manželkou na pouti do Mekky, když vykonávali náboženskou povinnost hadž. Manželství trvá 25 let, mají jediného syna, kterému je 22 let a studuje vysokou školu v městě Dauhá v Kataru, kde oba manželé nyní žijí. Žena je v manželství spokojena a i přes tragickou událost má nyní velkou spokojenou rodinu a s manželem o návratu do České republiky neuvažují.

Druhý případ: oba manželé jsou muslimského vyznání, žijící v České republice.

Žena i muž pocházejí ze Sýrie z města Aleppo, kde žijí obě jejich rodiny. Do České republiky přijel muž studovat v roce 1988 vysokou školu technického typu. Po celou dobu studia muž praktikoval zásady islámu, jako je každodenní rituál pěti modliteb v pevně stanovenou dobu, v období ramadánu dodržoval půst, nekonzumoval vepřové maso, alkohol. Po založení mešity v Brně ji pravidelně navštěvuje. Během studia neměl se svým vyznáním žádné problémy. Dalo by se říci, že měl i na svoje spolubydlící velmi kladný vliv. Jeho pokoj se stal místem, kde se nad šálkem arabské kávy nebo čaje velmi živě diskutovalo o problémech světa. A po vzoru jeho arabské pohostinnosti se začali chovat i ostatní spolubydlící. Po ukončení studia se rozhodl natrvalo usadit v České republice. Založil firmu, která se specializuje na dovoz potravin, zejména masa, které musí být připraveno podle zásad Koránu. Tyto produkty jsou čím dál více žádanější nejen u muslimské menšiny, ale také u české majority. Výběr jeho manželky proběhl podle islámských tradic a to pod vedením jeho matky, která má ve výběru nevěsty rozhodující slovo. Nevěsta musela být ochotna odjet od své rodiny a žít s manželem v cizině. Přestože nevěsta byla vybrána rodinou v Sýrii, musela mezi nimi vzniknout vzájemná sympatie, jinak by ke sňatku nedošlo. Po seznámení a oboustranném souhlasu s výběrem se konaly v Sýrii zásnuby. Muž po zásnubách odcestoval zpět do České republiky a za rok po zásnubách se v Sýrii konala velká tradiční muslimská svatba. Po ukončení svatebních rituálů a vyřízení potřebných formalit odjeli oba manželé zpět do České republiky. Zde žijí podle tradic islámu, dodržují ramadán, islámské stravování a navštěvují mešitu. Žena vede při mešitě sdružení, kde se scházejí nejen praktikující Arabky, ale i Češky, které chtějí konvertovat k islámu. Žena by se v budoucnu, až jejich tři děti odrostou, chtěla věnovat studiu pedagogiky a otevřít si mateřskou školku s výukou arabštiny pro děti ze smíšených manželství. V současné době se plně věnuje rodině a výchově tří malých synů ve věku 3, 6 a 8 let, kteří se narodili zde v České republice. Starší děti navštěvují českou základní školu, nemají problémy se začleněním do dětského kolektivu. Tradice žena dodržuje i ve způsobu odívání, nosí tradiční oděv i šátek. Zvyk mnohoženství oba dva považují za přežitek a manžel na něm netrvá, ba naopak sám říká, že jedna žena mu naprosto stačí. Rodinné problémy řeší žena rozhovorem nejen se svojí matkou, ale i s tchýní, která i když s nimi nežije ve společné domácnosti, často je navštěvuje a má velmi silnou pozici v postavení rodiny. Žena je v manželství spokojená, manželé

řeší běžné problémy stejně jako česká rodina. Na život v cizí zemi si zvykla, má zde mnoho českých kamarádek a i když říká, že zde není takové teplé podnebí jako v Aleppu, tak je zde spokojena.

Třetí případ: muž křesťan původem z Jordánska a žena křesťanka původem Česka, žijící v České republice

Muž v České republice studoval vysokou školu technického typu. Díky svému jazykovému nadání se velmi rychle a výborně naučil česky. Jeho začlenění do společnosti bylo velmi zjednodušené díky jeho životnímu optimizmu, lehkému navazování kontaktů a bezprostřednímu chování. Během studií se téměř ničím nelišil od svých českých spolužáků. Na kolejích žil jako „klasický vysokoškolský student“. Navštěvoval divadla, kina, diskotéky. Jen v požívání alkoholu, kouření a navazování intimních vztahů byl zdrženlivý. S kamarády slavil veškeré křesťanské svátky, především Vánoce, Velikonoce, a byl na ně zván také do českých rodin. Během svátků se jako věřící křesťan postil a účastnil se bohoslužeb. Dokonce přejal i některé tradiční zvyky, které jsou specifické pro oblast Čech a Moravy, např. chodí na pomlázku. Tuto tradici barvení vajíček a chození chlapců na pomlázku v Jordánsku neznají. V průběhu studia si zde našel českou partnerku, kterou nechtěl opustit, a proto se po ukončení studia na vysoké škole do Jordánska nevrátil, přestože je jeho rodina je v rodné zemi velmi vážená a bohatá. Otec, matka i sestra jsou ve službách jordánské královské rodiny. A tak i on měl stejnou možnost, ale tuto nabídku nevyužil. Namísto toho nastoupil v České republice do pracovního poměru k mezinárodní firmě, kde pracoval v oboru, který vystudoval. Po několika letech založil cestovní kancelář, jejíž hlavní aktivitou je pořádání zájezdů do zemí Středního východu se specializací na Jordánsko. Jeho činnost se neomezuje pouze na podnikatelskou sféru, ale i na dobročinnost. Podporuje několik českých spolků, které pomáhají lidem s Downovým syndromem, se kterým má osobní zkušenost, neboť jeho nejmladší bratr se s tímto hendikepem narodil. Dokonce ho v této činnosti podporuje i manželka jordánského krále, královna Núr, velmi dobrá přítelkyně jeho sestry. Velkou podporu má ve své manželce, se kterou se zná od studií, s níž zakládal cestovní kancelář a která se rovněž angažuje v pořádání různých akcí pro postižené děti. S uzavřením manželství neměli žádné problémy, neboť obě rodiny uznávají podobné životní názory. Manželství trvá 20 let a mají 2 děti dceru a syna. Syn v současné době studuje v Jordánsku v Ammánu vysokou školu cestovního ruchu. Dcera bude studovat také vysokou školu, ale v Sýrii v Damašku. Problém s jazykovou bariérou a s životem v těchto zemích nemají. Od dětství mluví, česky, arabsky i anglicky a také ctí evropské i arabské tradice, ve kterých byli vychováváni. Rodina řeší podobné partnerské a rodinné problémy jako běžná česká rodina. Žena je

v manželství spokojená a je hrdá na svého muže, pro kterého je ona a děti to nejdůležitější v životě.

4.1 Kazuistiky - shrnutí

Z výše uvedených kazuistik vyplývá, že i přes skutečnost, že manželé pocházejí z různých kulturních prostředí, či byli vychováni v jiné víře, pokud jsou ochotni se vzájemně tolerovat a naslouchat jeden druhému, jejich manželství a celá rodina funguje jako každá jiná rodina s partnery ze stejného prostředí. Je zřejmé, že manželství má stále své opodstatnění i v dnešní uspěchané době a jeho hlavním cílem by měl být svazek dvou rovnoprávných, tolerantních a navzájem se respektujících životních partnerů, kteří spolu chtějí žít a budou vychovávat své děti s láskou. Jiné kulturní prostředí nebo jiné náboženství by nemělo být překážkou, ale spíše pomocí či návodem, jak k tomuto cíli dojít. Není rozdíl mezi rodinou typicky českou a rodinou smíšenou či arabskou. Víceméně postavení ženy v arabské rodině je stejné jako postavení ženy v rodině evropské či české. Vždy záleží na osobních kvalitách obou partnerů.

Výsledek mého zkoumání lze shrnout jedním známým příslovím, které platí jak v Evropě, tak v arabských zemích:

„Muž je hlavou rodiny, ale žena je krkem, který tou hlavou otáčí.“

Uvedené kazuistiky potvrzují, že i manželé z různých kulturních prostředí mohou spolu žít tak, aby se i při zachování svých kulturních hodnot a zvyklostí, dokázali realizovat v zemi, která se pro ně a jejich rodinu stala domovem.

Závěr

Cílem této práce bylo poodhalit skutečnou povahu instituce manželství v muslimské společnosti. Název práce odkazuje na umělou konstrukci dichotomie západního a východního přístupu s tím, že samotný text se proti této diferenciaci vymezuje a ukazuje spíše na podobnosti obou přístupů s důrazem na multikulturní dialog a toleranci.

Pro analýzu jsem si zvolila instituci manželství, kterou považuji za klíčovou k odkrytí postavení žen ve společnosti. K tomuto tématu mám také blízko vzhledem k osobním zkušenostem ze svého manželství a časté komunikaci s muslimskými ženami uvnitř rodiny. Právě můj styk s arabským světem mi ukázal, že muslimská rodina se od naší české rodiny nijak zásadně neliší. Na uvedené téma jsem kriticky nahlížela optikou feministických teorií a gender studies.

Pokud chceme objektivně hodnotit islámský přístup k manželství, musíme se v první řadě vyvarovat etnocentrismu, tedy nebýt zaujati evropskými zvyky a mentalitou. Ženy zaujímají nižší postavení prakticky ve všech kulturách a rasách, proto tedy není namístě omezovat emancipační snahy pouze na muslimskou společnost. Stejně tak je mylné považovat islám za jediné náboženství, které podněcuje útlak žen. I když se jeví být islám despotický vůči ženám a postavení muslimských žen je více explicitní, stejné patriarchální prvky nacházíme i v dalších světových náboženstvích, včetně křesťanství. Feministická teoložka Anna King například zdůrazňuje, že „*Korán ve skutečnosti nabízí více práv pro ženy než jiná náboženství a není o nic více patriarchální*“⁸⁸. Vnímání svobody se rovněž značně liší v rámci kulturní diverzity, proto se také muslimské ženy často cítí zcela svobodné, zatímco nám mohou připadat utlačované. Pro pochopení problematiky je tedy zásadní komplexní pohled nejen očima naší kultury, ale i optikou samotných muslimů a muslimek.

Tato práce byla koncipována jako teoretická studie a srovnávací analýza českého (tzv. západního) a arabského přístupu k manželství. V budoucnu bych však ráda danou problematiku prozkoumala podrobněji rozšířila ji o výzkum.

⁸⁸ King, A.: *Islam, Woman and Violence*, 2009, s. 297. http://ipac.kacst.edu.sa/eDoc/2010/184742_1.pdf

V celé práci jsem se pokoušela zdůraznit rozmanitost přístupů k postavení žen, které se liší geograficky i uvnitř jednotlivých zemí. Současné emancipační snahy výrazně změnily postavení mnoha muslimských žen, i když stále existují státy, kde ženy chodí zcela zahalené a postrádají i minimální práva. I přes tyto problémy můžeme říci, že na muslimské ženy není třeba nahlížet jako na symbol útlaku.

Současná multikulturní společnost vyžaduje flexibilitu a kreativnost v sociální oblasti. Schopnost aktivně přistupovat k řešení problémů, které přináší globalizace a migrace, je v současnosti jedním ze základních předpokladů fungování ve společnosti.

Přestože česká společnost doznala za posledních 20 let řady změn, nedá se tvrdit, že Česká republika je zemí multikulturní. V souvislosti se vstupem do Evropské unie roste příliv lidí odlišných kultur a odlišné barvy pleti i do naší země. Názory na smíšená manželství jsou rozdílné, od postojů tolerantních či neutrálních přes obezřetnou nejistotu a obavy až po odmítání a postoje negativní až xenofobní.

Informace, které jsou nám předkládány prostřednictvím médií o jiných neevropských kulturách a národech, zejména arabských, jsou velmi často neúplné a zkreslené, ať už z nevědomosti, anebo záměrně, což však vede k další nesnášenlivosti, až ke xenofobii. K potlačení stereotypního myšlení v primární podobě přispívá rodina. Ve druhé fázi nastupuje škola a školská zařízení. Musí zde probíhat vzájemný dialog pedagoga a žáka na všech úrovních. Aby taková diskuze byla hodnotná, je zapotřebí vzdělaných pedagogů, kteří budou schopni kvalifikovaně referovat o problémech dnešního světa. Ke vzdělání velkou mírou přispívá i studium sociální pedagogiky, která jako relativně mladá vědní disciplína začala reagovat na aktuální sociální problémy společnosti. Zabývá se výchovným procesem, kde se odráží všechny proměny společnosti, výchovou v mimoškolských institucích, výchovou v multikulturní společnosti.

Jak jsem již uvedla v úvodu své bakalářské práce, z průzkumu veřejného mínění agentury STEM vyplývá, že postoj k různým národům a etnikům v České republice je více než negativní. Společenská situace v České republice upozorňuje na aktuálnost potřeby věnovat pozornost otázkám střetu kultur a jiných náboženství, než je naše. Migrace obyvatelstva se určitě nezastaví a založení rodiny s cizincem cizinkou přinese potřebu přijímat odlišnosti i v konkrétních městech, vesnicích, zdravotnických zařízeních, pracovištích či školách, které budou navštěvovat děti z těchto rodin.

Je proto důležité připravit se na etnickou, národnostní a kulturní pluralitu a usilovat o přijetí odlišností. Tato potřeba úzce souvisí s multikulturní výchovou jako součástí vzdělávání v oblasti sociální pedagogiky.

Má bakalářská práce, kterou jsem zpracovala na základě znalostí sociální pedagogiky, by tak měla posloužit jako studijní materiál a přispět k jinému náhledu na arabský svět a postavení žen v této společnosti. Cílem této práce tedy bylo odhalit skutečnou realitu muslimských manželství oproštěnou od předsudků západního vnímání.

V bakalářské práci byly použity metody: analýza literárních pramenů, dedukce, indukce a komparace.

Resumé

V bakalářské práci jsem se zaměřila na instituci manželství (na partnerský svazek muže a ženy) a jeho rozdíly v evropském a arabském světě. Manželství je svazek, který je uzavřen za účelem dalšího společného života a výchovy dětí. Rodina je základní stavební prvek každé prosperující společnosti, který napomáhá jedinci k začlenění do společnosti, přijímá zde vzorce chování i prožívání, formuje jeho životní styl.

Bakalářská práce je rozdělena do několika částí. První část se v širším kontextu věnuje postavením žen v islámu, jejím právům a také posvátné knize *Korán*.

Druhá část se zabývá manželstvím v arabské společnosti. Popisuje především, za jakých podmínek lze uzavřít manželství a jakou roli v něm hraje muž a žena, kdy manželství zaniká a zabývá se též otázkou polygamie.

Třetí částí své práce provádím komparaci charakteristických znaků arabských a českých manželství.

Ve čtvrté části jsou uvedeny případové studie.

Ze závěru bakalářské práce vyplývá, že vnímání světa v rámci kulturní rozmanitosti se značně liší, a proto je nutný multikulturní dialog a tolerance k ostatním kulturám.

Anotace

KALANY Karla: *Postavení žen v arabské a české společnosti-manželství. Bakalářská práce.* Brno: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií Brno, 2012, 46 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Geraldina Palovčíková, CSc.

Bakalářská práce se zabývá komparací postavení žen v arabské a české společnosti se zaměřením na problematiku manželství.

Práce je strukturovaná do čtyř větších celků. První část je věnována základním pilířům víry v islámu, posvátné knize Korán, ale také jsou zde obecně shrnuty základní faktory a společenské struktury, které postavení žen ovlivňují.

Druhá část se detailně zaměřuje na manželství v islámu, jeho povahu a roli ženy a muže v něm.

Třetí část je zaměřena na podobnosti a odlišnosti toho tzv. východního a západního pohledu s důrazem na dekonstrukci této dichotomie. V závěru jsou shrnuty poznatky získané ze studie instituce manželství v islámu a je zde uveden nový pohled oproštěný od společenských předsudků a stereotypů.

Čtvrtá část obsahuje případové studie – kazuistiky z multikulturního soužití.

Klíčová slova:

Manželství, islám, polygamie, postavení české ženy, multikulturní společnost, srovnávací analýza

Annotation

KALANY Karla: *Position of women in Arabic and Czech society – marriage. Bachelor thesis, Brno: Tomas Bata University in Zlin, Faculty of Humanities, Institute of Inter-field Studies* Brno, 2012, 46 p. Supervisor: PhDr. Geraldina Palovčíková, CSc.

The bachelor thesis deals with comparison of women's position in Arabic and Czech society with special focus on marriage.

The work is divided into three parts. The first part is dedicated to foundations of faith in Islam, to the holy book of Koran, but it also summarizes the basic factors and social structures influencing the position of women.

The second part concentrates in detail on marriage in Islam, its nature and the roles of men and women in it.

The last part is focused on similarities and differences of this so called eastern and western view with emphasis on deconstruction of this dichotomy. The conclusion summarizes the information gained in research of the institution of marriage in Islam and delivers a new view free of social prejudice and stereotype.

The fourth part consists of case studies-casuistries of multicultural coexistence.

Key words:

Marriage, Islam, polygamy, position of a Czech woman, multicultural society, comparing analysis

Seznam použité literatury

Monografie:

- ABDALATI, Hammudah. *Zaostřeno na islám*. [S.l.]: Ústředí muslim. nábožen. obcí v Československu, 1992, 191 s.
- ABU-LUGHOD, Lila. *Do Muslim Women Really Need Saving? Anthropological Reflections on Cultural Relativism and Its Others*. Ethics Forum: September 11 and Ethnographic Responsibility. *American Anthropologist*, New Series, Vol. 104, No. 3 (Sep., 2002).
- BAUMAN, Zygmunt a MAY, Tim. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. V tomto překladu přeprac. originálu 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 239 s. ISBN 80-86429-28-8.
- CARDINI, Franco. *Evropa a islám*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 295 s. ISBN 80-7106-640-0.
- ELSHTAIN, Jean Bethke. *Veřejný muž, soukromá žena: ženy ve společenském a politickém myšlení*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1999. 373 s. ISBN 808613007X.
- GAGE, Matilda, Joslyn. *Woman, Church And State: a historical account of the status of woman through the Christian ages: with reminiscences of matriarcháte*.
- GENNEP, Arnold van. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997. 201 s. ISBN 80-7106-178-6.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.
- HRBEK, Ivan. *Korán*. 5. vyd. Praha: Odeon, 1972. 797 s.
- KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 4. rozšířené vydání, Praha: SLON, 1997. 181 s. ISBN 80-85850-25-7.

- KNOTKOVÁ-ČÁPKOVÁ, Blanka a kol. *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2008. 351 s. ISBN 978-80-7185-890-4.
- KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 3. dopl. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. 292 s. ISBN 80-7021-613-1.
- KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. 197 s. ISBN 80-7021-540-2.
- KROPÁČEK, Luboš. *Jeden svět*. vyd. Praha: Člověk v tísní, společnost při ČT v nakladatelství Lidové noviny, 1999. 113 s. ISBN 80-720-3204-6.
- KŘIKAVOVÁ, Adéla. *Islám: Ideál a skutečnost*. 2. vyd. Praha: Baset, 2002. 311 s.
- MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 268 s. ISBN 80-86429-25-3.
- MÜLLER, Zdeněk. *Islám: historie a současnost*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1997. 187 s. ISBN 80-205-0534-2.
- OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 176 s. ISBN 80-7178-403-6.
- SPENCER, Robert. *Islám bez závoje: [zneklidňující otázky o světově nejrychleji rostoucím náboženství]*. 1. vyd. Praha: Triton, 2006. 236 s. ISBN 80-7254-761-5.

Periodika:

- KNOTKOVÁ-ČÁPKOVÁ, Blanka. *Gender a náboženství*. In *Gender ve škole: Příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*, Praha: Otevřená společnost, o.p.s., 2006, 6 s.
- POSPÍŠIL, Leopold. *Kultura – Systémy víry*. Český lid, roč. 80, suplement. 1993. 355-387 s.
- ŠMAUSOVÁ, Gerlinda. *Proti tvrdošijné představě o antické povaze gender a pohlaví*. In *Sociální studia 7*: 15–27, 2002. 13 s.

Internetové odkazy:

- INFORMACE Z VÝZKUMU STEM TRENDY 4/2011 (online) (citováno dne: 27. 1. 2012) Dostupné z World Wide Web: <<http://www.stem.cz/clanek/2195>>
- KING, Anna. *Islam, Woman and Violence*. Los Angeles, Londýn, New Delhi, Singapur a Washington DC: SAGE Publications. 2009. Roč. 17 (3): 292-328. (online) (citováno dne 2.2.2012) Dostupné z World Wide Web: <http://ipac.kacst.edu.sa/eDoc/2010/184742_1.pdf>